

Dreigende
verte

Johanne A. van Archem

Pionierstrilogie 2

JOHANNE A. VAN ARCHEM

Dreigende verte

Pionierstrilogie deel 2

Uitgeverij Zomer & Keuning

Vrouw Bolks hield iedere bekende in het dorp staande en vertelde het grote nieuws, dat ze zelf nog geen uur geleden vernomen had.

Haar buurman Dieks Stegeman ging emigreren, ja, naar Canada. Goed, zijn zoon Freek zat daar al een paar jaar, maar dat hoefde voor Dieks toch geen reden te zijn om te vertrekken. Janna Bolks had ook familie daarginds, maar dat wilde niet zeggen dat zij ook naar de andere kant van de wereld vertrok.

Als Dieks en zijn vrouw nou nog jongelui geweest waren, was er iets voor te zeggen, maar ze waren al op een leeftijd dat ze er verstandiger aan deden om zich voor te bereiden op hun oude dag in plaats van aan zulke avonturen te beginnen.

Janna Bolks had er geen woorden voor. Dieks had een half leven naast haar gewoond en nou ineens, emigreren.

Mooi vond ze het niet, want haar zoon Jan kwam zonder werk te zitten en dat was niet

netjes van Dieks. Jan had Dieks enkele jaren geleden uit de narigheid geholpen door mee te gaan naar het veen toen de zoon van Dieks vertrok naar Canada, ratelde ze.

Men staarde de vrouw verbijsterd aan. Wat zeg je, Dieks gaat emigreren? Gaat hij zijn zoon achterna? Waarom?

Daar begrepen ze niets van. Dieks was over de zestig en had zijn leven lang hier gewoond en wat het voornaamste was: hij verdiende hier goed zijn brood. Hij werkte niet in de textielfabriek, zoals de meesten van hen. Hij werkte in het veen en had zomers gekend waarin hij kapitalen verdiende met dat turfsteken als je het vergeleek met het loon van een arbeider uit de textielfabriek.

Wat zocht die man in Canada? Hij was getrouwd met Harmine, die ook haar leven lang in deze omgeving gewoond had. Ze kwam van een buurtschap op een paar kilometer afstand. Haar familie woonde er nog. Dieks had ook zijn hele familie in deze omgeving. Nou ja, behalve zijn zoon Freek. Maar die was ineens verdwenen, zomaar halsoverkop achter een jonge vrouw aan met wie hij daarginds getrouwd was. Had hij hier niemand van zijn gading kunnen vinden?

De mensen schudden ongelovig het hoofd.

En wat gebeurde er met Minke, de dochter die nog ongetrouwd was en thuis woonde, vroeg iemand. Bleef die alleen achter?

‘Nee,’ wist vrouw Bolks, ‘die gaat ook mee.’

‘Zo,’ zei een grapjas, ‘die wil zeker daar aan de man zien te komen, dat lukt dat baaswif hier niet.’

Men lette niet op hem. Men was te verbaasd.

Vrouw Bolks wist nog meer. Weet je wie ook meeging? Grada, de oudste dochter, ja, die getrouwd was met Nieks Lensink.

De mensen bleven staan. Afkeuring en boosheid lagen op de gezichten. Grada ging naar Canada? Grada hoorde bij haar man in Almelo, ze was getrouwd. Of ging Nieks misschien ook mee? Was het huwelijk weer een beetje gelijmd?

‘Welnee,’ zei vrouw Bolks verontwaardigd. ‘Je weet toch dat ze op de fabriek werkt. Ze is al een paar maanden geleden weggelopen van haar wettige man.’ Het klonk sterk afkeurend.

Het dorp had genoeg gekletst over die misstap van Grada. Niemand had Grada in staat geacht de echtelijke woning te verlaten, zoals

het zo deftig heette. Het was altijd een aardig en volgzaam vrouwtje geweest, heel anders dan haar jongste zuster Minke. Daar konden ze verhalen over vertellen, maar nu even niet. Het nieuws was te schokkend.

Vrouw Bolks ratelde verder, ze had de gehele aandacht en dat gebeurde niet vaak. ‘Ze gaat getrouwd en wel naar Canada zonder haar man.’ Het gezicht van de vrouw zei dat zoiets een grote schande was. De mondhoecken waren sterk naar beneden getrokken.

Je kon toch als getrouwde vrouw je man niet achterlaten en naar de andere kant van de wereld vertrekken? Dat mocht ook niet volgens de wet, wisten sommigen.

‘Nou,’ vond iemand. ‘sommige kerels doen het ook. Die gaan ertussenuit en die zie je nooit weer.’

Mannen. Dat lag toch heel anders. Kerels waren nou eenmaal zo, maar vrouwen deden dat niet, dat hoorde niet. Het zou een mooie wereld worden als vrouwen er zomaar tussen-uit gingen.

Vooral de vrouwen in het dorp konden hun verontwaardiging niet op en ze stonden hun tijd te verdoen bij de kruidenier.

Grada was het onderwerp van gesprek, nog

meer dan haar ouders, Dieks en Harmine Stegeman.

Ze hadden Dieks en Harmine een paar maanden geleden van advies voorzien toen bleek dat Grada ineens weer thuis woonde. Vooral vrouw Bolks had er ongevraagd op aangedrongen om Grada de deur te wijzen. Grada moest terug naar Almelo, daar woonde ze en daar hoorde ze, ze was getrouwd. Als Harmine en Dieks die opstandige dame maar lieten blijken dat de deur bij hen dicht zat, dan ging ze wel gauw terug naar waar ze hoorde. Grada kreeg klappen? Nou, daar zou ze het dan wel naar gemaakt hebben, wist buurvrouw Bolks. Je maakte buurvrouw Bolks niets wijs. Die wist waar Abraham de mosterd haalde. Grada zou wel een keer een grote mond hebben opgezet, nou, dan moest ze die mond maar dichthouden.

En nou ging Grada naar Canada? Vond Nieks dat goed?

‘Daar heeft Nieks weinig over te vertellen,’ zei een buurman van de familie Lensink. Die wist er ook al van en hij had het zeker bij Lensink vernomen. ‘Dat heeft hij wel geprobeerd, maar hij kan er niets tegen beginnen. Als Grada naar Canada wil, dan gaat ze naar

Canada en dan heeft hij het nakijken. Zo zit de wet in elkaar.'

'Ik sloeg mijn dochter de benen onder haar gat vandaan als ze van haar man wegliep. Ik zou haar opknappen,' zei vrouw Bolks luid en duidelijk. 'Dat heb ik Harmine ook verteld. Maar ja, die luistert niet...'

Sommige mensen zwegen. Zij wisten wel beter. Ze wisten ook meer. Zij wisten waarom de oudste dochter van Dieks weggelopen was van haar man en waarom haar ouders haar niet terugstuurden naar Almelo.

Ze wisten allemáál wel beter, maar ze overschreeuwden zichzelf. Er waren meer vrouwen die er stiekem over gedacht hadden hetzelfde te doen, maar de stap niet aandurfd. Ze hadden geen ouders meer of ze wisten dat ze niet bij hun ouders hoefden aan te kloppen. Ze kenden Dieks en Harmine, zij waren geen mensen om lichtzinnig over de huwelijksband te denken. Als die hun dochter in huis namen, was daar een gegronde reden voor, dan had de jonge vrouw in haar eigen huis geen leven meer. Daar twijfelden ze ook niet aan; ze kenden allemaal de familie Lensink.

Dezelfde mensen die nu hun mening ver-

kondigden over het vertrek van Grada, riepen jaren geleden dat Grada nog eens op haar blote knieën naar haar vader en moeder terug zou kruipen. En nou ze het deed, was het wéér niet goed, zei Minke, de jongste dochter van Dieks, spottend. Je moest de mensen maar laten kletsen. Morgen hadden ze weer wat anders.

Emigratie was niet onbekend in dit dorp. De laatste jaren was het alleen wat minder geworden door de oorlog die woedde in Europa. Voor die tijd waren velen vertrokken. Het aantal emigranten begon weer toe te nemen. De textielfabriek bood weinig toekomst en veel mensen in dit dorp hadden geen banden met de oude tradities van de streek. Ze woonden hier nog maar een of twee generaties, dus wat zou hun beletten om weer te vertrekken? Ze waren hier nog niet eens geworteld.

Het gezin van Dieks zou niet het laatste gezin zijn dat vertrok uit deze omgeving om een nieuw bestaan op te bouwen in een ander land.

Een dag later ging er alweer een gerucht over emigratie. Hermen Kromhof en zijn zuster Johanna gingen ook emigreren.

Het werd een beetje stil toen dat bericht bekend werd.

Als men eerlijk moest zijn, kon men dat enigszins begrijpen. Dat gaven de meeste mensen niet graag toe, maar over de emigratieplannen van Hermen en Johanna waren ze minder verbaasd dan over die van de familie Stegeman.

Hermen en zijn zuster hadden niet veel meer op met het dorp en zijn bewoners en dat lieten ze ook blijken. Ze hadden er ook redenen voor, vonden sommigen.

De kruidenierster Miene van den Berg zei het openlijk: 'Ik geef die twee groot gelijk. Als ik in hun schoenen stond, bleef ik hier ook niet wonen.'

De meeste mensen spraken haar niet tegen. Enkelen protesteerden tegen die woorden. 'Het was toch heel logisch dat wij twee maanden geleden dachten dat Hermen een zwaar misdrijf had gepleegd,' zeiden zij.

'O ja?' vroeg de vrouw kalm. 'Als de politiemensen werkelijk gegronde redenen hebben om iemand van een misdrijf te verdenken, arresteren ze hem. Dat hebben ze met Hermen niet gedaan. Weet je waarom niet? Omdat die lui van de politie van meet af aan in de gaten

hadden wat er werkelijk aan de hand was. Maar jullie wisten het allemaal beter. Die jongen had toch geen leven meer...'

'Nou, nou, een beetje minder alsjeblieft.'

'Nee, dit moet eens gezegd worden. Willemsen, de veldwachter, heeft gedreigd bepaalde personen op te pakken wegens laster... Zal ik de namen noemen?'

De mensen zwegen maar gauw. Ze werden niet graag herinnerd aan de laatste maanden van het afgelopen jaar. Dat Willemsen gedreigd had sommigen op te sluiten wegens hun geroddel, wisten ze ook maar al te goed.

Ja, het was schokkend geweest toen uitgerekend Dieks Stegeman in september een lijk opgroef in het veen. Iedereen had meteen geweten hoe het zat: het was het lichaam van de verdwenen Gerrit Kromhof, de vader van Hermen en Johanna. Tien jaar geleden was die man spoorloos verdwenen. Ze hadden nooit meer iets van hem gehoord. Iedereen dacht dat hij in Amerika zat.

Toen Dieks die nare vondst deed, wisten de mensen meteen wat er tien jaar daarvoor was gebeurd. Hermen, grote flinke vent, die gewend was aan het zware buitenwerk, had in woede een keer te hard uitgehaald naar zijn

eeuwig dronken vader met alle gevolgen van dien en hij had hem op een donkere avond in het veen begraven.

Ze waren geschokt en verontwaardigd geweest. Gerrit Kromhof was een onwaardige huisvader, die zijn vrouw en kinderen alle hoeken van het huis had laten zien, maar hem vermoorden ging toch te ver.

De meeste inwoners van het dorp hadden Hermen en zijn zuster volkomen links laten liggen, de burens wilden hen niet meer kennen, schaamden zich dat ze naast een moordenaar woonden, zoals ze luidkeels verkondigden.

Na enkele weken bleek het heel anders in elkaar te zitten: het lichaam was niet van Gerrit Kromhof. Het was een oud lijk van een of andere soldaat uit lang vervlogen tijden. De hoge heren waren er enthousiast over en die oude soldaat scheen nou in een museum te liggen, te kijk voor iedereen.

Niet iedereen was overtuigd van de waarheid van dat verhaal, dat de politie blijkbaar ophing. Men praatte over de veldwachter, die Hermen de hand boven het hoofd hield. Hij was immers in de verte nog familie.

Kort daarop kwam het bewijs dat die heren

zich niet vergist hadden: Gerrit Kromhof was gevonden in Duitsland. Weliswaar was hij al een paar jaar geleden overleden, maar hij was het wel. Er was zelfs een foto van hem gemaakt en ze konden niet ontkennen dat het Gerrit was. Ze hadden hem immers allemaal veel te goed gekend.

Officiële Duitse aktes en deftige stempels op dure papieren, nee, men moest erkennen dat Gerrit niet in het veen was begraven, maar wel in Rheine nadat hij daarginds in een gesticht was overleden.

Broer en zus waren daarna sterk veranderd, vonden ze in het dorp. Vroeger, toen hun moeder nog leefde, was het een goed gezin, althans, nadat Gerrit ertussenuit gegaan was.

Hermen was een stugge vent. Toeschietselijk was hij nooit geweest, maar het was wel een vent met het hart op de juiste plaats. Hij stond wel klaar voor iedereen.

Zijn zuster Johanna was nooit een katje geweest om zonder handschoenen aan te pakken, maar ze moesten het toegeven: ze had heel wat vrouwen de helpende hand geboden.

Twee jaar geleden had ze wekenlang gewassen voor haar buurvrouw, die dag en nacht

op moest letten op haar kindse vader, die geen moment alleen kon worden gelaten. Hoe vaak had ze niet 's avonds opgepast zodat Gerridiene nog eens een visite kon afleggen.

Gerridiene had haar buurvrouw niet veel dank betoond in die laatste maanden van het vorige jaar toen Johanna wel wat aanspraak kon gebruiken. Ze was meteen vergeten wat er allemaal voor haar gedaan was toen dat lichaam werd gevonden. Ze kende haar eigen buurvrouw niet meer en had ook gezegd dat ze Johanna niet meer wilde als buur...

En de andere burenen. Nee, die hadden ook niet netjes gehandeld. Johanna, die heel handig was met naald en draad, mocht wel eerst het bruidsjak van de dochter verstellen en helemaal opnieuw in elkaar zetten, maar toen de bruiloft kwam, hoorde ze er niet bij. Hermen evenmin, en zij waren de naaste burenen.

Ze moesten het toegeven: hun manier van doen was niet erg fatsoenlijk geweest en getuigde ook niet van naastenliefde. Dat had dominee Van Schooten nog duidelijk meegegeeld vanaf de preekstoel en daar konden ze het hunne van meenemen.

Ze hadden ook geprobeerd het weer goed te maken, zo over de heg heen een praatje be-

ginnen, zoals ze dat voor die tijd deden. Maar Johanna draaide hun de rug toe. Johanna was er eentje van: wel vergeven, maar niet vergeten.

Toen die akelige zaak voorbij was, had Gerridiene nog gezegd dat ze het allemaal niet zo bedoeld had. Natuurlijk was Johanna nog haar buurvrouw.

‘Nee,’ had Johanna gezegd. ‘We zijn geen burens meer; dat is het beste na alles wat er gebeurd en gezegd is.’

Dat was lastig, want Gerridiene had juist willen vragen of Johanna haar zondagse jurk iets kon uitleggen. Gerridiene was wat aangekomen nu de schrale oorlogsjaren voorbij waren en paste niet helemaal meer in de deftige jurk. Nu moest ze de dure naaister vragen.

Hermen bleef de stugge man die hij altijd al was. Maar hij stond niet meer klaar met de woorden: laat maar liggen, dat doe ik wel even.

Hij had ook geweigerd voorwerker te worden bij de rentmeester. Dat begreep niemand. Het scheelde drie gulden per week, die hij zo liet schieten.

En nu: emigratie. Ze mochten weleens denken aan hun oude tante, die eenzaam achter-

bleef. Griete Jansen had alleen haar dochter maar. Van moeders kant hadden Johanna en Hermen nooit familie gehad; van vaders kant was er alleen Griete nog maar.

‘Griete heeft hen ook niet zo mooi behandeld,’ zei iemand nijdig. ‘Toen Gerrit er nog was, keek ze niet om naar Anne en haar kinderen. Ze ontkende zelfs dat ze familie was. Bij de begrafenis van Anne stond ze ineens weer met de neus vooraan. Toen iedereen de mond vol had over dat lijk in het veen, gaf Griete weer niet thuis. Integendeel, ze stuurde Johanna weg toen die een keer aan kwam kloppen.’

Er was zelfs wat geruzie over die geschiedenis die iedereen maar zo gauw mogelijk wilde vergeten. Ze waren allemaal beschaamd gemaakt door die jongkerel en vooral door de woorden van de oude schoolmeester De Wit. ‘In wezen vertelde je mij waar je toe in staat was geweest als je in de schoenen van Hermen had gestaan,’ zei hij eens tegen zijn buurman. Die vond dat niet leuk om te horen.

Emigreren. Er zat nog een broer van Gerrit in Canada, die was daar jaren geleden heen gegaan. Leefde die man nog wel? Ze hadden nooit gehoord van zijn dood.

‘Ze gaan met Dieks mee,’ wist iemand.

Daar keken ze nou echt van op. Dieks was een van de weinigen die altijd had geweigerd te geloven dat Hermen het lijk van Gerrit had opgegraven. Hij zou dat pas geloven als het zwart op wit door de hoge heren was bevestigd, zei hij een paar maanden geleden. Hermen had geen moord op zijn vader begaan. Hij kende de jongkerel toch.

Minke, de dochter van Dieks, was helemaal tegendraads. Die geloofde er helemaal niets van, zei ze steeds. Ze was de beste vriendin van Johanna, die hadden een leven lang met elkaar opgetrokken...

Zou dat erachter zitten? Had Minke Johanna overgehaald en ging Hermen nou ook maar mee? Of had die oom hen overgehaald naar Canada te komen? Was het Freek, de tweede zoon van Dieks...?

Nee, ze snapt er eigenlijk helemaal niets van.

2

Johanna Kromhof stopte met haar werk en hief het hoofd op. Ze voelde de zweetdrup-

pels langs haar wangen rollen en veegde ze ongemerkt weg met de bovenkant van haar hand. Het was warm buiten in het maartse voorjaarszonnetje en de warmte drong ook naar binnen in het kamertje, waar ze lange jaren had gewoond en dat nu akelig leeg aan het worden was.

Haar lippen knepen op elkaar toen ze door het kleine zijraam naar buiten staarde. De zon scheen in een meer dan aangename voorjaars-sfeer. De eerste bloemen begonnen al te ontluiken. De bomen hadden een groen waas, het teken dat de bladeren op het punt stonden uit de knop te breken.

Haar blik gleed over de tuin met de drie lindebomen, keurig bijgeknipt en strak in elkaar gegroeid. Hoe oud waren ze? Johanna wist niet beter of ze hadden altijd in de voortuin gestaan, vroeger al bij de vorige bewoners. Ze waren nog kaal, maar het groen gluurde tussen de dichte takken door. Het was Hermen wel toevertrouwd om de tuin netjes te onderhouden, dacht ze weemoedig. Zou 'daarginds' ook een tuin zijn met bomen en bloemen?

Nog maar een paar dagen en ze zou die bomen nooit meer zien. De tuin, het huis, de

straat, de woningen, het dorp. Het zou voor-
goed verleden tijd zijn. Ze vertrokken naar
Canada, het grote, onbekende land aan de an-
dere kant van de oceaan. Dit huis, ja, het was
klein en zelfs voor hen die weinig gewend wa-
ren, was het onhandig en ouderwets. Er was
geen pomp binnen, ze moesten voor elke em-
mer water naar de put in de tuin. Als het hard
regende, stond Johanna uren te dweilen om
de ondergelopen keuken en waskamer weer
droog te krijgen.

Maar ze hadden er goede jaren gehad met
elkaar, moeder, Hermen en zij. Ze hadden
hier misschien nog jaren kunnen wonen nadat
moeder was overleden. Gewoon als broer en
zuster in vrede met elkaar en met iedereen.

Maar alles was ondersteboven gegooid vo-
rig jaar september. Moeder was net overle-
den, opgebrand en versleten, al was ze nog
geen zestig jaar. Een leven van vernedering en
armoede, van pijn en mishandeling was haar
deel geweest.

Nee, dacht de jonge vrouw, dat was niet he-
lemaal waar. Natuurlijk had moeder een rotle-
ven gehad, maar ze had haar leven in eigen
hand kunnen nemen. Ze had kunnen zeggen:
ik neem het niet langer, ik vertrek. Dat was

haar van vele kanten aangeraden, maar ze schrok voor de consequenties terug. Ze liet zich liever als een hond behandelen dan zelf te handelen.

Een paar weken na haar begrafenis werd die afschuwelijke vondst gedaan: dat lichaam van een soldaat uit een ver verleden, dat meer dan een eeuw geleden op de een of andere manier terecht was gekomen in een ondiep graf in het veen buiten het dorp.

Johanna ging even zitten. Haar bezige handen hielden een stenen vaas beschilderd met bloemen in de hand. Ze had hem ingepakt in oude kranten en hem zorgzaam tussen andere bezittingen in de grote kist gelegd. Hij ging mee naar het verre Canada. Het was moeders vaas geweest, ooit eens gekregen van een buurvrouw. Hij had de woedeaanvallen van een dronken man overleefd.

Haar ogen vulden zich met tranen. Wat is het moeilijk, dacht ze. In al die weken van geklets had ze zich niet zo wanhopig gevoeld als nu. Toen wist ze dat het geroddel over haar broer ontsproten was aan de vooroordelen van de mensen. Hermen had niets te maken met dat opgegraven lijk...

Het waren geen weken van triomf gewor-

den, toen de waarheid eenmaal op tafel lag. Johanna voelde als het ware dat er achter haar rug om werd gezegd: ja, dat staat nou wel in een deftig rapport, maar...

Er waren veel mensen die nooit ongelijk konden of wilden bekennen.

Toen was ze nooit wanhopig geweest, maar nu was het anders. Nu hadden Hermen en zij het besluit genomen om te vertrekken uit het dorp waarin ze nooit meer met hun burens en kennissen zouden kunnen omgaan zonder aan deze geschiedenis herinnerd te worden. Ze zouden altijd de pijn voelen van de eenzaamheid, de roddel, de afwijzing. Als ze erover nadacht, waren ze eigenlijk maar een paar jaar tevreden geweest en ook toen was er altijd de dreiging op de achtergrond dat 'hij' in een onbewaakt ogenblik ineens weer voor de deur kon staan en dat het allemaal opnieuw zou beginnen.

De laatste tien jaren waren, ondanks die dreiging en een oorlog die woedde in Europa, goed geweest voor hen, maar het was te laat geweest voor moeder. Misschien was ze al jaren eerder geknakt onder de last van een niet te dragen huwelijk. Dat was ook geen wonder na een huwelijk van twintig jaar met een

dronkenlap als Gerrit Kromhof.

En toch... Johanna had de laatste maanden vaker gedacht, misschien al wel vanaf het ogenblik dat Anne stierf: waarom was moeder niet vertrokken, zoals Grada Lensink vertrokken was uit haar hel van een huwelijk?

Johanna lachte ineens door haar tranen heen. Ze wist waarom Grada vertrokken was uit haar bizarre huwelijk van vernedering en mishandeling. Grada had een zuster met haar op de tanden en goede ouders in Dieks en Harmine, die de deur openzetten voor een mishandelde dochter en weigerden te luisteren naar burenadvis dat niet werd gehinderd door enige kennis van zaken.

Het was Minke geweest die de aanzet had gegeven om Grada op te halen. Minke had gezegd dat ze het misschien nooit zo had kunnen inschatten als ze Johanna niet als vriendin had gehad. Nu zag ze vanaf de eerste rang wat mishandeling in een huwelijk betekende.

Moeder had niemand, zij stond alleen, dat was waar. Ze had geen ouders, geen broers of zusters, geen vrienden, zoals Grada die had. Haar enige familielid was lang geleden overleden.

Grietemeue Jansen, een zuster van vader,

had nooit naar hen omgekeken toen vader nog heerste als een tiran. Ze had haar neef en nicht laten stikken toen de roddels een paar maanden geleden over het dorp sloegen. Haar deur bleef gesloten voor hen.

Johanna moest blij zijn dat ze deze benauwde omgeving kon verlaten.

En toch, het was zo moeilijk. Zou het ook zo moeilijk zijn geweest als ze naar Enschede waren vertrokken? Nu gingen ze helemaal naar Canada. Wat zou ze daar vinden? Oom Willem, waar ze in jaren niets van gehoord hadden. Een paar oude burens, die vlak voor de oorlog waren weggegaan.

En haar makker uit vroeger tijden toen alles nog zo anders was, Johan ten Brinke, die zou er ook zijn. Maar ze had hem in jaren niet gezien. Hij was al voor de oorlog met zijn ouders vertrokken naar Canada.

Vader Kromhof was nog maar net een jaar tevoren spoorloos verdwenen. Johan en zij waren nog jong, kinderen bijna. Zij was net achttien en Johan negentien. Hij had graag gezien dat ze mee was gegaan. Ze had het niet gedaan. Ze was net thuis van haar baantje uit Almelo en ze kon moeder Anne niet in de steek laten.

Was het dat alleen geweest? piekerde ze zoveel jaren later zittend op een oude stoel met een ingepakte vaas in de hand.

Nee, dacht ze. Het was vooral moeder Gonda ten Brinke geweest, die haar duidelijk te verstaan gaf dat ze niet gewenst was als toekomstige vrouw voor haar zoon. Vrouw Ten Brinke was van goed christelijken huize, zoals ze vroom zei, ze zou niemand veroordelen, maar Johanna Kromhof was de laatste die ze zou accepteren onder haar dak.

Johanna zuchtte nog eens. Zo jong als ze toen was, had ze de situatie al goed ingeschat door te weigeren mee te gaan. En nu wilde ze toch naar Canada met de familie Stegeman en met haar broer. Om Johan? Nee, ze had hier niemand meer als de familie Stegeman weg was.

Wat moest ze met burens die haar zwaar teleurgesteld hadden? Ze zou hen nooit meer vertrouwen. Ze had familie, die geen familie was. Grietemeue en haar dochter hadden met ontsteltenis kennisgenomen van de plannen. Huilend was de oude vrouw aan de deur verschenen. Ze moesten aan Anne denken, hun moeder die op het kerkhof rustte, pleitte ze.

Johanna herinnerde zich dat tante jaren ge-

leden ook zo bij haar oudste broer Willem had gestaan toen die emigreerde. Oom Willem was inmiddels een man van tegen de zeventig, als hij nog leefde.

Toen Willem eenmaal vertrokken was, had Grietemeue nooit meer over hem gesproken. Zo zou het ook bij hen gaan, wist Johanna.

Ze legde de vaas langzaam op de grond en vouwde de handen in de schoot. Nee, ze liet Hermen niet alleen gaan. Ze zou hem in grote gewetensnood brengen als ze achterbleef.

Hermen ging met een blij gemoed. Hermen en Minke. Die twee hadden elkaar gevonden en daar was Johanna blij mee. Ze had jarenlang geprobeerd Hermen in Minkes richting te praten, maar het lukte niet. Ineens, eind november, was het zomaar voor elkaar. Johanna wist niet eens precies hoe het in zijn werk was gegaan.

Ook de familie Stegeman vertrok zonder al te veel weemoed, begreep ze. Waarom was Johanna dan in al deze weken van voorbereiding zo onrustig, zo verdrietig geworden?

Ze wilde hier in ieder geval niet blijven. Dat stond voor haar vast. Ze kon toch ook naar Enschede of naar Lonneker gaan, dan bleef ze tenminste in Nederland. Zou het erg veel ver-

schil maken? In Enschede kende ze ook niemand. Ze spraken er in ieder geval dialect, dat deden ze in Canada ook, hadden ze haar verteld.

Ze hoorde de deur opengaan en Hermen stapte binnen. Zijn werk zat erop voor die dag. Hij groette haar opgewekt en ging bij de tafel zitten. Hij keek rond, het huis was kaal aan het worden. De meeste zaken waren al opgeborgen, de rest werd de volgende week verkocht op een boeldag. Veel zou het niet opbrengen, er waren geen mooie spullen bij. Maar elke cent was er een en die hadden ze hard nodig.

Hij zag haar terneergeslagen blik en een onrustig gevoel kwam in hem omhoog. Ze had het niet hardop gezegd, maar hij voelde haar verdriet en haar stemming. Johanna stond niet meer achter de emigratieplannen, ze had zich bedacht.

Ergens kon hij het begrijpen. Stel dat hij en Minke het niet eens waren geworden, zou hij dan over Canada gedacht hebben? Waarschijnlijk niet, al was het wel zeker dat hij niet in het dorp gebleven was. De familie Stegeman vertrok en daarom vertrokken zij ook.

‘Je ziet ertegen op,’ constateerde hij in-

eens.

Ze knikte zwijgend, pakte de vaas van de grond en legde hem in de kist. Haar handen reikten naar de koffiepote, waar moeder Anne erg op gesteld was geweest. Johanna wilde hem meenemen, al was het alleen maar om iets te hebben van haar moeder in dat vreemde land.

‘Ik ook,’ zei hij toen tot haar verrassing. ‘Er is geen terugweg mogelijk als wij daar eenmaal zijn. Dieks en Harmine denken net zo. Iedereen gaat weg met pijn in het hart. Ik zal die plek in het bos nog missen waar je zo mooi uitziet over het dorp. Ik zal nog vaak denken aan moeder, die hier blijft op het kerkhof...’

‘Wie zal het graf onderhouden, Hermen?’ vroeg ze ineens met tranen in de ogen. ‘Ik wil niet dat het graf verwaarloosd wordt.’

Hij glimlachte. ‘De koster van de kerk heeft mij beloofd ernaar om te kijken. Moeder ligt naast zijn vrouw.’

‘Hermen, wat zullen we daar vinden?’ vroeg ze toen na een tijd van stilte. Ze vroeg het voor de honderdste keer.

Hij zweeg. Hij had mooie woorden vernomen bij de voorlichting. Iedereen had het daar

goed, er was werk in overvloed en er werd meer verdiend dan hier in de fabrieken. Het zou wel waar zijn, maar hier was ook werk in overvloed. Ze konden zo in de fabriek beginnen. Er kwamen elke week nieuwe inwoners in het dorp die begonnen te werken in de fabriek. Ze hadden zelfs meestal al een huis, ook van de fabriek. Er was veel werkvolk nodig nu de wereldhandel weer aantrok en de opdrachten binnenstroomden.

Wat zouden zij vinden in Canada?

Ze hadden andere verhalen gehoord van mensen die in holen in de grond woonden, die geen waterput bij de deur hadden en van vrouwen die zelf hun kinderen op de wereld moesten zetten, want er was geen dokter of vroedvrouw. Ze hadden gehoord over ziekte en dood, over armoede en wanhoop waar geen uitweg voor bestond.

‘Wat staat ons te wachten als wij hier blijven?’ vroeg hij toen. ‘We zullen altijd de kinderen van die zuiplap blijven. Er zullen altijd mensen zijn die denken dat ik vader vermoord heb, ondanks alle bewijzen dat het niet waar is. In Canada is dat anders. Daar is niemand op de hoogte van deze zaak.’

Ze keek hem fronsend aan. ‘Geloof er maar

niks van,' zei ze toen botweg. 'Er gaan brieven van hier naar daar. Ze weten het allang.'

Ja, maar daar was Hermen niet bang voor. Freek Stegeman wist al beter voor het daarginds bekend was wat er in het oude vaderland aan de hand was geweest. Die zou zijn mening niet voor zich houden.

'Meid, kop op. Je zult zien dat het over een paar jaar een goed besluit blijkt te zijn geweest. Wat had je anders gewild? Naar Enschede of naar Duitsland? Wil je hier blijven met die kwebbelkont van een Gerridiene als buurvrouw? Met die achterbakse buurman aan de andere kant?'

Ze lachte wrang. Hermen was geen prater, maar de laatste weken kwamen ook bij hem de wrevel en de pijn naar buiten. Daar zorgde Minke wel voor met haar felle opmerkingen.

Ze ging verder met pakken. Maar door haar gedachten speelden de twijfel en de angst. Canada, wat zou het brengen?

Een week later was de boedilverkoop. Het volk kwam altijd op zoiets af, tuk op koopjes. Het was niet veel soeps, constateerde men. Maar de tafel, de stoelen en een oude kast gingen vlot van de hand. Het beddengoed was

al onderweg naar Rotterdam, in grote kisten.

Ze hadden de raad van Freek ter harte genomen. Neem vooral veel textielgoed mee. Kleren, beddengoed, dekens, kussens en ook zo veel mogelijk potten en pannen. Het maakt niet uit hoe oud het is. Minke had de brief van Freek meerdere malen hardop voorgelezen. Denk aan dit, denk aan dat.

Het verkochte boedeltje bracht meer op dan ze gehoopt hadden. De kast van eikenhout en zonder houtworm was het eerste stuk dat door drie mannen werd weggedragen. De grote ronde tafel, die gebutst en beschadigd was, werd vlot verkocht. Een handige huisvader kon er nog heel wat aan verbeteren met een schaaft en een pot verf.

Johanna liet zich amper zien bij de verkoop. Hermen deed het, stug en ontoeschietelijk als hij was. Afdingen was er amper bij, de goederen waren niet te duur geprijsd.

Die avond telden ze de centen. De overtocht was betaald, de reis met de trein door Canada ook. Alles was al besproken, ze hoefden alleen maar in de trein te stappen.

Ze konden nog wat kleding kopen onderweg, een jas, een pet... Ze mochten niet meer meenemen dan driehonderd gulden de man.

Zoveel geld hadden ze niet over.

Johanna keek de kale kamer rond. Ze ging weg. Ze zou de burens nooit meer terugzien en dat speet haar niet. Ze zou in contact blijven met anderen door brieven te schrijven.

Verder wilde ze niet denken. Nog maar twee dagen...

Twee dagen later haalde Hermen diep adem en keek nog eenmaal om naar het huisje dat hij achterliet, naar de tuin, die hij altijd met liefde had bewerkt, naar de dikke lindebomen voor het huis. Hij had hier jaren gewoond. Als jonge jongen was hij het ouderlijke huis ontvlucht en had hier zijn intrek genomen. Na het verdwijnen van zijn vader kwam zijn moeder bij hem inwonen en later ook zijn zuster, die al jong naar Almelo was vertrokken als dienstmeisje voor dag en nacht.

Het was allemaal voorbij. Moeder rustte op het kerkhof. Ze misten haar nog elke dag, maar Hermen was dankbaar dat zijn moeder die afschuwelijke maanden, die kort na haar overlijden volgden, niet had hoeven meemaken. Hij had er zwaar onder geleden en hij was eerlijk genoeg om toe te geven dat hij het nooit had gered zonder de hulp van zijn zus-

ter en van de weinige mensen die in hem geloofden, de veldwachter en schoolmeester De Wit. En die ene heel speciale: Minke Stegeman.

Vriendin van Johanna, als zodanig kwam ze al jaren over de vloer. Hij had haar nooit echt gemogen. Ze was hem te bazig, te ad rem ook. Je moest van goeden huize komen wilde je het laatste woord hebben bij Minke Stegeman.

Die mening veranderde toen hij op een avond de andere kant van haar zag: de stille, verdrietige kant en de hulpvaardige. Ze stond klaar voor haar zuster, die vernederd en mishandeld werd in haar huwelijk. Ze ondernam de eerste stappen in de zoektocht naar Gerrit Kromhof. Ze schreef spontaan een brief naar Canada. Het had geen enkele respons opgeleverd, maar ze dééd iets.

Ze hadden in die moeilijke weken om elkaar heen gedraaid, vechtend tegen de gevoelens die ontwaakten voor elkaar en waaraan ze niet wilden toegeven, bang als ze waren voor een snijdende afwijzing door de ander. Ze hadden elkaar toch gevonden, maar hielden het nog geheim.

Nee, geen huwelijk in het dorp. Ze konden wel trouwen in Canada, had Minke beslist

toen de emigratieplannen op tafel lagen. Dat had Freek een paar jaar geleden ook gedaan. Ze hadden genoeg geleden onder het geroddel van de laatste weken. Ze wilden hun bruiloft er niet door laten bederven, want wat zou er gekletst worden als dit nieuwtje over al dat andere nieuws heen kwam.

En nu was het zover. De dag van vertrek was aangebroken. Ze gingen naar Canada.

Johanna was stil, merkte hij. Al dagenlang pakte ze lusteloos de dingen in, die mee moesten naar Canada. Ze had bijna geweigerd de kisten af te geven toen de vrachtboer die kwam halen. Grote koffers stonden in de smalle gang. Hij wist het: Johanna ging met grote tegenzin en weemoed, ondanks alles.

Gistermiddag was ze ineens weg geweest. Toen ze terugkwam, zag hij dat ze gehuild had. Sterke Johanna, had hij gedacht, ze huilt.

‘Waar ben je geweest?’ vroeg hij langzaam.

‘Naar het kerkhof,’ zei ze enkel en wendde het gezicht af.

‘Moeder zou het toejuichen,’ zei hij zacht.

Ze knikte en beet op haar lippen. Dat wist ze, zelfs als moeder nog geleefd had, zou ze hebben aangedrongen op vertrek. ‘Hermen, weet je wat ik me de laatste dagen steeds af-

vraag? Hoe het zou zijn gegaan als vader niet zo'n zuipschuit was geweest.'

Hermen zuchtte. 'Het heeft geen zin om je dat af te vragen. Vader was een dronkenlap en ik ben ervan overtuigd dat hij moeder voortijdig naar het graf heeft gebracht...'

'De laatste tien jaren waren niet slecht...'

Hermen beaamde het. 'Nee, maar dat is niet aan hem te danken, Johanna, dat mogen wij op onze rekening schrijven, echt waar.'

Johanna had gezwegen en had haar jas uitgetrokken om weer aan het inpakken te gaan.

'Je bedenkt je toch niet?' vroeg hij ongerust. 'Daar hebben we het toch over gehad?'

'Nee, Hermen, ik bedenk me niet. Maar ik vraag me wel af of ik van twee kwaden het beste of het slechtste kies.'

'Het beste, dat weet ik zeker, al doet afscheid nemen pijn.'

Dat beseftte hij nu hij de deur voor de laatste maal sloot en de sleutel overhandigde aan veldwachter Willemsen, die hem zou bewaren voor de nieuwe bewoners. Mensen uit Drenthe die in de textielfabriek gingen werken en die met een paar dagen zouden arriveren.

'Jongen, ik hoop dat het je daar goed gaat,' zei Willemsen een beetje aangedaan.

Hermen knikte. Hij zag meester De Wit en zijn vrouw op zich afkomen. Ja, die man zou hij missen, dacht hij. Altijd zou hij met warmte aan dat echtpaar terugdenken.

‘Hermen, ik verwacht over uiterlijk een maand een brief van je,’ zei de meester hartelijk.

‘Dat beloof ik, meester,’ zei hij oprecht.

‘Het ga je goed daarginds; doe Freek de hartelijke groeten van me,’ zei de oudere man.

Hermen had de laatste dagen veel afscheid genomen. Van de dominee tot de winkelierster Van den Berg. Een kil afscheid van de rentmeester met wie hij bijna zestien jaar gewerkt had. Hij had de burenen, ondanks alles, de hand geschud, maar hij had geen afscheidsavond gegeven met een borrel en veel sentimenteel gepraat. Het had hem weinig gedaan.

Afscheid nemen van Willemsen en meester De Wit, die hem zo tot steun waren geweest in die laatste maanden, viel hem zwaar.

Gerrit Steins, de voerman, kwam aanrijden met paard en wagen. Hij had er al een paar koffers op staan en hij kwam de twee koffers halen die Hermen en Johanna als handbagage nodig hadden voor de lange reis.

Johanna zag de mensen naar buiten komen. Nee, ze kwamen niet mee naar het station, ze bleven achter hun heggen en sloten staan.

‘Dieks en Harmine met de twee dochters zijn al bij het station,’ zei de voerman luchtig.

Ze klommen op de bok naast de man die jarenlang met paard en wagen turf had gereden voor Dieks Stegeman, vooral op de vrije zaterdagmiddag.

De meester bleef nog even staan praten met de veldwachter. Ze namen hartelijk afscheid.

Steins kuchte voorzichtig. ‘De trein wacht niet,’ waarschuwde hij. ‘We moeten gaan.’

Ze knikten en schudden nog eens de hand van de meester, zijn vrouw en Willemsen. Toen waren ze klaar voor de grote reis.

‘Het beste,’ riep een stem hun na.

Ze zwaaiden nog een enkele keer en het wagentje reed weg naar het station. Hermen en Johanna hadden beiden het gevoel dat een deel van hun leven was afgesloten en de toekomst zo zwart was als de donkerste nacht.

De meester en de veldwachter keken hen na. Ze zuchtten beiden.

‘En toch is het een wijs besluit van die

twee,' zei de meester langzaam. 'Ook zonder die geschiedenis met dat lijk was het een goed besluit geweest om te emigreren. Ze waren hier telkens weer opnieuw met de nalatenschap van hun vader geconfronteerd.'

'Zonder die geschiedenis waren ze nooit gegaan, meester,' zei Willemsen overtuigd.

De Wit knikte. 'Nee, dat geloof ik ook niet. Dan waren ze oud geworden met zijn beiden in dat huisje, Willemsen, oud en eenzaam. Ze hebben nu de kans op een beter leven en wie weet vinden ze allebei nog een goede man of vrouw.'

Ze bleven zwijgend staan tot de wagen uit het zicht was verdwenen.

3

Bij het station stonden heel wat mensen, zag Johanna toen ze kwamen aanrijden. Nieuwsgierigen en kennissen. Niet alleen vrouwen, maar ook mannen, vooral ouderen die niet meer werkten.

Ergens begreep ze het wel. Het was tenslotte een opzienbarende gebeurtenis: zes mensen die ze een leven lang gekend hadden,